

วรรณกรรมเชิงนิเวศในมหานิติ ฉบับสำนวนอีสาน

บัณฑิต สิทลล่อน¹, สุพรรณ ศรีแสง² และ ชาญยุทธ สอนจันทร์³

^{1,2,3} สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์

^{1,2,3} มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีคิดเชิงนิเวศในมหานิติ ฉบับสำนวนอีสาน โดยวิธีการดำเนินการวิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงจากการศึกษาตัวบทเอกสารสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือมหานิติสำนวนอีสาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชในมหามงคลสมัยรัชสมัยมหานิติเสก พุทธศักราช 2531 มาเป็นข้อมูลในการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าวิธีคิดเชิงนิเวศที่ปรากฏในหนังสือมหานิติสำนวนอีสาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้แก่ 1. วิธีคิดว่าด้วยจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์โลกกับปรโลก 2. วิธีคิดว่าด้วยคติความเชื่อเชิงนิเวศ ประกอบด้วย คติความเชื่อเกี่ยวกับกรรม คติความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องสังสารวัฏ คติความเชื่อเกี่ยวกับการให้ทาน และ คติความเชื่อเกี่ยวกับสัญญาความอุดมสมบูรณ์ 3. วิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติเชิงนิเวศ ประกอบด้วย ธรรมชาติทางกายภาพ ธรรมชาติทางชีวภาพ

คำสำคัญ ; วรรณกรรมเชิงนิเวศ, มหานิติ, สำนวนอีสาน

¹ นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด อีเมล khanitta.nine@gmail.com

² นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด อีเมล supansa.srisang2544@gmail.com

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

อีเมล Chanyuth_s@hotmail.co.th

Ecological literature appearing in the Isan version of Mahachat

Khanitta Sritaion¹, Suphansa Srisaeng,² and Chanyuth Sonjan³

^{1,2,3}Thai Language, Faculty of Education,

^{1,2,3}Roi Et Rajabhat University, Thailand

Abstract

This research article The objective is to study the methods of ecological thinking in the Great Nation. Isan local expressions By means of conducting research to select a specific target group by studying the texts of printed media documents, such as the book Mahachat Phra Isan. National Library Edition, Fine Arts Department, published by Chaloeam Phrakiat Publishing House. His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great during his auspicious coronation in the reign of King Bhumibol Adulyadej in 1988 was used as data for the descriptive–analytical study.

The results of the study found that the ecological thinking method that resulted in in the isan version of Mahachat : 1. The way of thinking with the ecological universe view consists of relationships between humans and humans. The relationship between world and Another world. 2. Ways of thinking with ecological beliefs, consisting of beliefs about karma. Beliefs about samsara Beliefs about giving alms and beliefs about abundance symbols. 3. Ways of thinking about ecological nature, consisting of physical nature. biological nature.

Keywords: Ecological literature, Mahachat, Isan expression

บทนำ

วรรณกรรมเรื่องมหาชาติเป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อคนไทยทุกภาค มีเรื่องราวที่กล่าวถึง การเสียดสละประโยชน์ส่วนตนของพระเวสสันดร เพื่อเป็นทางนำไปสู่พระโพธิญาณ เมื่อได้บรรลุพระโพธิญาณแล้วก็ได้รับประโยชน์เฉพาะตน แต่ได้นำมาสั่งสอนเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกเป็นสำคัญ และเป็นเรื่องสำคัญที่ทรงคุณค่าในด้านวรรณศิลป์ ทั้งยังให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมและประเพณีวัฒนธรรมไทย รวมถึงคติความเชื่อ มีอิทธิพลต่อคนไทยทุกภาคมาช้านาน เน้นสอนโดยเฉพาะในเรื่อง การให้ทานเป็นการเล่าถึงอดีตพระชาติของพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญทานอันเป็นยอดหลายประการ มีการแจกทานเป็นนิത്യ กล่าวถึงพระชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงถือกำเนิดเป็นพระเวสสันดร และทรงบำเพ็ญบุญบารมีครบทั้ง 10 อย่าง รวมถึงการบำเพ็ญทานบารมีอย่างสูงในบรรดาพระชาติทั้ง 10 ชาติที่เรียกว่า “ทศชาติ” นั้น พระเวสสันดร เป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมไทยที่ได้รับการยกย่องและนิยมแต่งกันอย่างแพร่หลาย เพราะให้คติธรรมสอนใจ ให้แนวคิดและปรัชญาชีวิต แก่ชนทุกระดับ ทั้งยังให้ความงดงามทางศิลปะการประพันธ์ ภาษา รสวรรณคดี และสะท้อนให้เห็นภาพสังคม ศิลปะวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี แนวความคิดของชนในยุคสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (Anupa Asavapiyanond, 1985 : 1)

โครงสร้างเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ เป็นคัมภีร์ที่ได้รับอิทธิพลจากนิทานธรรมบทพุทธทศกนิยาย ซึ่งแพร่หลายอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่นเดียวกับ Fine Arts Department (1988) ได้กล่าวถึง วรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ฉบับนี้เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาอีกฉบับหนึ่งที่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้มีการคัดลอกจากต้นฉบับที่เป็นคัมภีร์ใบลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน มาเป็นภาษาไทย โดยการคงสำนวนภาษาท้องถิ่นอีสานไว้อย่างครบถ้วน

จากการศึกษาวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับอีสาน พบว่า มีการใช้ภาษาที่เป็นภาษาท้องถิ่นอีสานไว้อย่างน่าสนใจและมีการสื่อความหมายที่สะท้อนให้เห็นความเป็นท้องถิ่นอีสานปะปนอยู่โดยเฉพาะคำศัพท์ภาษาท้องถิ่น อีกทั้งมีการสื่อความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงนิเวศที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหา ทั้งที่เป็นระบบนิเวศทางกายภาพ และระบบนิเวศทางชีวภาพ อันมีวิถีคิดที่ซ่อนเร้นไปด้วยระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับโลกจักรวาล ดังปรากฏในเหตุการณ์ว่าด้วยมาลัยหมั่นและมาลัยแสน เดินทางโปรดสัตว์โลก ที่เกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งสรรพสัตว์ที่เกิดอยู่ในโลกมนุษย์ สรรพสัตว์ที่เกิดในสวรรค์ และสรรพสัตว์ที่เกิดในนรก อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับนิเวศในทัศนะทางพุทธศาสนาได้หมายรวมถึงทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งมนุษย์โลก สวรรค์ นรก ที่เป็นส่วนหนึ่งธรรมชาติในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา ตลอดถึงได้สื่อหมายผ่านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคำสอนเรื่องกรรม การให้ทาน การรักษาศีล เป็นต้น ที่สะท้อนให้เห็นเคารพ ให้เกียรติ การพึ่งพาอาศัยกันตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา ที่สื่อความหมายเกี่ยวกับวิถีคิดเชิงนิเวศซึ่งวิถีคิดเชิงนิเวศนี้มักจะแฝงตัวเข้ามาปะปนอยู่ในวรรณกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นนี้ หากนำเอาตัวบททางวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน มาเป็นกรณีศึกษาน่าจะทำให้เห็นวิถีคิดเชิงนิเวศที่ผู้คนมีจิตสำนึกการอนุรักษ์เชิงนิเวศผ่านวรรณกรรมได้อย่างน่าสนใจ การนำเอาวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาศึกษาให้เห็นถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศของผู้คนผ่านวรรณกรรมนั้นจะทำให้เราเข้าใจวิถีคิดการดำเนินชีวิตของผู้คนได้อีกแง่มุมหนึ่ง ดังที่ Thanya Sangkhaphanthanon (2013 : 40) ได้กล่าวว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ คือวาทกรรมชนิดหนึ่ง ที่พยายามให้ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี โดยกำหนดแนวคิดและความหมายในการศึกษาวรรณคดีทั้งในด้านกฎเกณฑ์ วิธีการในการวิเคราะห์วิจารณ์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ใหม่” (Heterotopia) ของทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงทางความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างและนิยามความหมายให้กับการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีที่แตกต่างไปจากทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อื่น ๆ

หากนำแนวคิดดังกล่าว มาใช้เป็นเครื่องมือในการมองวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวน ท้องถิ่นอีสาน น่าจะทำให้เห็นถึงมุมมองวิถีคิด เรื่องการอนุรักษ์เชิงนิเวศที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้นเป็นที่น่าสังเกตว่า มนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยมนุษย์จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยมนุษย์จะต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิตมนุษย์ นั่นก็แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ก็คือธรรมชาติอย่างหนึ่งของธรรมชาติ

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมหชาติ โดยการนำแนวคิดเชิงนิเวศ มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงมโนทัศน์เชิงนิเวศในลักษณะต่าง ๆ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวิถีคิดเชิงนิเวศในวรรณกรรมมหชาติ ฉบับสำนักอักษร

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวรรณกรรมเชิงนิเวศในมหชาติ ฉบับสำนักอักษร ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเชิงนิเวศ มาเป็นกรอบในการวิจัย ดังที่ Wit Wisthawet (1999 : 30-31) ได้ให้ทัศนะจักรวาลหรือโลกประกอบด้วยสิ่งธรรมชาติ (Natural object) สิ่งอื่นใดที่มีใช้สิ่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง ลักษณะความคิดแบบธรรมชาตินิยมเกิดขึ้นพร้อมกับมนุษย์ มนุษย์ดีกดำบรรพอยู่ใกล้ธรรมชาติ อาศัยธรรมชาติในการดำรงชีพ ชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่จะบันดาลให้เป็นไป มนุษย์จึงตั้งคำถามกับตนเองว่า โลกธรรมชาติเกิดขึ้นได้อย่างไร ดำเนินไปโดยมีสิ่งใดเป็นผู้ควบคุม เป็นไปโดยไร้กฎเกณฑ์แบบกลีภพ (Chos) หรือมีกฎเกณฑ์ในตนเองแบบจักรภพ (Cosmos) มนุษย์สัมพันธ์กับโลกธรรมชาติอย่างไร คำตอบนั้นล้วนแตกต่างกันไปตามพัฒนาการของยุคสมัย และอยู่อารยธรรมของมนุษย์ อารยธรรมตะวันออกในอินเดียยุคพระเวท (ก่อน ค.ศ. 1000) เชื่อว่าพลังธรรมชาติดำเนินไปภายใต้อำนาจเทพเจ้าต่าง ๆ ประจำสิ่งธรรมชาตินั้น ๆ แต่ในที่สุดก็ลงความเห็นในตอนปลายสมัยพระเวท ว่า ได้แก่ “พรหมัน” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจัดเป็นเทวนิยม ต่อมาในยุคปรัชญาสำนักต่าง ๆ (ก่อน ค.ศ. 800 - ค.ศ. 800) กลุ่มอัสติกะยังคงแนวความคิดแบบเทวนิยม ในขณะที่กลุ่มนาสติกะมีลักษณะเป็นอเทวนิยม ปฏิเสธสิ่งเหนือธรรมชาติ ยอมรับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่นเดียวกับปรัชญาจีน เช่นปรัชญาเต๋าที่แสวงหาความกลมกลืนกับธรรมชาติ

ขณะเดียวกัน Sunthorn Na Rungsi. (2007 : 15-18) ได้ให้ความหมาย พุทธปรัชญาธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 5 อย่าง คือ 1) อุดุนิยาม กฎหรือกำหนดธรรมชาติ ที่เนื่องด้วยอุณหภูมि ภูมิอากาศหรือฤดูกาลทั้งในสภาพแวดล้อมทางกายภาพของมนุษย์ และภายในตัวของมนุษย์เอง 2) พีชนิยาม ได้แก่ กฎแห่งพืชพันธุ์หรือพันธุกรรม เป็นกฎธรรมชาติที่กำหนดลักษณะและความเป็นไปอันแน่นอนของสิ่งมีชีวิตทั้งประเภท พืชและสัตว์ 3) จิตนิยาม ได้แก่ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความเป็นไปและการทำงานของจิต พุทธปรัชญาถือว่าจิตเป็นสิ่งที่หรือสภาวธรรมที่มีอยู่จริงในธรรมชาติอย่างหนึ่ง 4) กรรมนิยาม ได้แก่ กฎแห่งกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำของมนุษย์ กฎแห่งกรรม เป็นกฎแห่งเหตุและผล จึงเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งแต่เป็นกฎทางศีลธรรมที่ครอบคลุม เฉพาะสิ่งมีชีวิตที่มีจิต 5) ธรรมนิยาม ได้แก่ กำหนดของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ เป็นกฎแห่งเหตุและผลหรือกฎแห่งเหตุปัจจัย พุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งในสากลจักรวาล ที่อยู่ในประเภทสังขตะย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปรและเสื่อมสลายแตกดับไปตาม กฎธรรมชาติ

นอกจากนั้น Thanya Sangkhaphanthanon (2013 : 40) ได้กล่าวว่า วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ที่ถือได้ว่าเป็น ทั้งความเคลื่อนไหวและกระบวนทัศน์อย่างใหม่ในการศึกษาวรรณกรรมในยุคหลัง สมัยใหม่ทฤษฎี “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ” (Ecocriticism) เป็นแนวคิดและทฤษฎี ที่ให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมโดยใช้ฐานความรู้ ด้านนิเวศวิทยา (Ecology) และแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) มาเป็น พื้นฐานในการศึกษา เนื่องจากการวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นมโนทัศน์และแนวคิดใหม่ในการศึกษาวรรณกรรมที่กล่าวได้ว่า มีรากฐานมาจากแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม โดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ คือวาทกรรมชนิดหนึ่งที่พยายามให้ ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี โดยกำหนดแนวคิดและความหมายในการศึกษา วรรณคดีทั้งในด้านกฎเกณฑ์ วิธีการในการวิเคราะห์วิจารณ์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ใหม่” (Heterotopia) ของทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ช่วงชิงทาง ความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างและนิยามความหมายให้กับ

การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีที่แตกต่างไปจากทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์อื่น ๆ

ขณะที่ Darin Pradittatsanee (2016 : 23-24) ได้กล่าวว่า วรรณกรรมธรรมชาติหมายถึง งานเขียนไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตาม ที่แสดงถึงความใส่ใจต่อรายละเอียดของโลกธรรมชาติ ความห่วงใยต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งอื่น ๆ และการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญาที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในโลกธรรมชาติ ด้วยการใช้องค์ภาษาภาพพจน์และการเล่าเรื่อง เรามักจะเห็นความเชื่อของผู้เขียนที่ซ่อนอยู่ในร้อยแก้วที่ไม่ใช่เรื่องแต่งว่าการได้รับรู้ข้อมูลที่มากขึ้นและสัมผัสประสบการณ์อันก่อให้เกิดความตื่นรู้ที่ผู้เขียนนำเสนอจะกระทบใจให้ผู้อ่านแปรเปลี่ยนหรือซึมซับมุมมองต่อมนุษย์และธรรมชาติอย่างลึกซึ้งขึ้น ศรัทธาที่มีต่อความชื่นชมธรรมชาติที่ถ่ายทอดให้กันได้นี้ อีกทั้งความเชื่อในพลังของประสบการณ์อันพิเศษที่อยู่เหนือการควบคุมของกาลเวลา ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมธรรมชาติส่วนใหญ่ในทางตรงกันข้าม วรรณกรรมสิ่งแวดล้อมไม่ได้คาดหวังให้มีการถ่ายทอดความชื่นชมธรรมชาติจากผู้เขียนไปสู่ผู้อ่านและมักจะสนใจมิติของเวลามากกว่าการอยู่เหนือกาลเวลาของประสบการณ์ วรรณกรรมประเภทนี้มุ่งเน้นสำนึกอย่างแรงกล้าต่อความสัมพันธ์เชิงนิเวศและวิกฤติสิ่งแวดล้อม ส่วนคุณลักษณะอื่น ๆ นั้นมีเหมือน ๆ กับวรรณกรรมธรรมชาติ

ส่วน Theeraphong Methaisong. (2017: 3-6) อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดทางธรรมชาติไว้ว่าทฤษฎีวรรณกรรมชาติ ที่มีอยู่โดยทั่วไปในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร เป็นต้น มนุษย์ในยุคบรรพกาลต่างมีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติเหล่านั้น จนเกิดเป็นโลกทัศน์ทางความเชื่อต่อสิ่งเหล่านี้ในมิติต่าง ๆ กล่าวคือ ต้นไม้โดยทั่วไปมีลักษณะใหญ่โตกว่าปกติเป็นพิเศษ เช่น ต้นตะเคียน ต้นไทร ต้นสัก เป็นต้น ต้นไม้เหล่านี้สามารถสร้างจินตนาการให้มนุษย์รู้สึกถึงความใหญ่โตกว่าปกติ น่าจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ซ่อนอยู่ เช่น รุกขเทวดา หรือนางไม้ที่เชื่อว่าเป็นวิญญาณที่อยู่ตามต้นไม้ใหญ่

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Thanya Sangkhaphanthanon (2009) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย” ได้กล่าวว่า กระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยมี 3 กระบวนทัศน์หลัก

คือ กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแบบดั้งเดิม กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแบบพุทธปรัชญา และกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแบบชนชั้น

ขณะเดียวกัน Surathachanukun Noonphuban (2017) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน” พบว่า องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน มี 6 ลักษณะ คือ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับแผ่นดิน องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับน้ำ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับป่าไม้ องค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับสัตว์ และองค์ความรู้เชิงนิเวศแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคน

นอกจากนั้น Phrapirat Buddhiso (Bhopraparntong) (2022) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์ และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก” พบว่า ระบบนิเวศมีความสำคัญ คือ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวพันและเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ซึ่งเกิดขึ้นได้ 2 ทาง คือ ทายกายภาพ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ อุณหภูมิ แสงแดด เป็นต้น และทางเคมี ได้แก่ แร่ธาตุและสารอาหารต่าง ๆ เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นอย่างมากเพราะเป็นสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลใช้เป็นปฏิบัติกิจทางศาสนาและเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นด้วย เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ถ้ำ ซอกเขา เรือนว่าง เป็นต้น

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่อง วรรณกรรมเชิงนิเวศในมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน เป็นการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัย โดยได้ศึกษาจากตัวบทเอกสารหนังสือ มหาชาติสำนวนอีสาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาชาตินิมหามงคลสมัยรัชสมัยมหาวชิราลงกรณ พุทธศักราช 2531

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความสื่อสิ่งพิมพ์ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และอื่น ๆ อันเป็นความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิดเชิงนิเวศในวรรณกรรม เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาแหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบท โดยการสืบค้นเอกสารทางวรรณกรรมเรื่องมหชาติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหราชในมหามงคลสมัยรัชมั่งคลาภิกษกพุทธศักราช 2531 เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญในการนำมาใช้การศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นมุมมองเชิงนิเวศผ่านตัววรรณกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำเสนอวิจัยข้อมูลในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยได้ใช้แนวคิดเชิงนิเวศในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมหชาติ ฉบับสำนักนอีสาน

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอผลการศึกษา และสรุปอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาวรรณกรรมมหชาติสำนักนอีสาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรพบว่า วรรณกรรมมหชาติสำนักนอีสานปรากฏวิถีคิดเชิงนิเวศ อันสะท้อนให้ถึงความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งสามารถแบ่งวิถีคิดเชิงนิเวศออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. วิถีคิดว่าด้วยจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศ

คำว่า “จักรวาลทัศน์” ทัศนะหรือความคิดว่าด้วยปรัชญาที่มีต่อโลกเวลาชีวิต รวมไปถึงสรรพสิ่งดำรงอยู่ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าหรือโลกอื่น ๆ ที่มองไม่เห็นรวมเรียกว่า “จักรวาล” อันกำหนดหมายถึงโลกธาตุ ประกอบด้วยสัตว์โลก โอกาสโลก และสังขารโลกที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างต่อเนื่องเปรียบเสมือนมณฑลแห่งกรงล้อรดที่มีการหมุนเวียนไปโดยรอบ มหชาติ ฉบับสำนักนอีสาน ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดที่ว่าด้วยโลกทั้ง 3 ได้แก่ มนุษย์ สวรรค์ และนรก มีความเกี่ยวข้องกัน สัตว์โลกมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกทั้ง 3 อย่างต่อเนื่อง โลกทั้ง 3 จึงมีความสัมพันธ์กันเป็นวงจร

ชีวิตที่สัตว์โลกทั้งหลาย โลกทั้ง 3 และเป็นดินแดน อันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกทั้งหลาย อย่างมีนัยสำคัญ ขอบเขตหรือพื้นที่ในวิถีคิดว่าด้วยจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศแบบพระพุทธศาสนา (Rawee Pawilai, 2000 : 28-29)

หากพิจารณาจากเนื้อหาวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสานแล้ว พบว่า มีการพรรณนาถึงโลกทั้ง 3 ได้แก่ มนุษยโลก สวรรค์ และนรก ที่มีความเกี่ยวพันกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับวิถีคิดเชิงนิเวศในจักรวาล ที่โลกทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ ดังปรากฏในมลัยหมีนและมลัยแสน ที่พรรณนาถึงเรื่องราวว่าด้วยพระมาลัยได้เดินทางโปรดสัตว์โลก ที่เกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งสรรพสัตว์ที่เกิดอยู่ในโลกมนุษย์ สรรพสัตว์ที่เกิดในสวรรค์ และสรรพสัตว์ที่เกิดในนรกซึ่งสามารถแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อมนุษย์ ซึ่งปรากฏเนื้อหาอยู่อย่างหลากหลายตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบเรื่อง ทั้งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชน ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงนิเวศไว้อย่างน่าสนใจ ดังปรากฏในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชน เป็นความสัมพันธ์ที่กษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนในลักษณะเป็นผู้เกื้อหนุนให้ความดูแลกับประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง ซึ่งการปกครองที่กษัตริย์มีความสำคัญกับประชาชนนั้น กษัตริย์จะต้องเป็นผู้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมและจารีตนิยมของสังคม หากผิดจารีตนิยมหรือวิถีปฏิบัติทางสังคม อาจจะทำให้เสียความสมดุลทางธรรมชาติได้ ดังปรากฏในเหตุการณ์ว่าด้วยพระเวสสันดรให้ช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้กับชาวเมืองกลิงคราชภูริ อันทำให้ชาวเมืองสีพีเกิดความไม่พอใจ เพราะเกรงว่าจะเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลประชาชนได้รับความเดือดร้อน จนเป็นเหตุต้องขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง ดังปรากฏเหตุการณ์ในตอนหนึ่งว่า

“ ต่ สุตฺวา มหาสฺตโต อันวามหาสฺตฺว์เจ้าไต้ยินยังค้ำอันนั้น ปุจฺฉินิจิงถามว่า กตฺเต ตูรานายนักรอหํ อันว่าเรา ยํ กโรมิ ได้กระทำการมอันผิดทุจฺริตอันใด ตํ น ปสฺสามิกูก็บเห็นยังกรรมอันนั้นแท้ตีหสิสิริโย ชาวสิริราชเศียดแก่กูเหตุโทษอันใด ว่าจักขับหนีจากศรีสมบัด

บ้านเมืองอันใดจา ตู๋ อันว่าท่านจงเล่ายังโทษ อันนั้นแก่ภูเทอดมหาราชเจ้ากล่าวตังนั้นแล้วนา วตุวา นายนักการจักถวยเหตุอันนั้น แก่มหาสัตว์เจ้า อาท กล่าวว่ เทว ข้าไหว้มหาราชเจ้า ลิวโย ชาวสี่พันครทั้งมวลเขาเคียดแก่มราชเจ้าบไซเหตุอันอื่น เหตุมราชเจ้า ไต่ให้ช้างปัจจัยไปเป็นทานแก่พราหมณ์ทั้งหลายก็ข้าแล” (Fine Arts Department, 1988 : 54-55)

จากข้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ในตอนทีกล่าวถึงชาวเมืองสี่พัน ได้ขับไล่พระเวสสันดรออกจากพระราชวังเนื่องจากพระเวสสันดรได้ให้ช้างปัจจัยนาเคนทร์ แก่ชาวเมืองกลิงคราช เพราะกังวลว่การทีให้ช้าง ซึ่งเป็นสัตว์มงคลคู่บ้านคูเมือง ทีสามารถบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ หากช้างปัจจัยนาเคนทร์ตกไปอยู่กับเมืองอื่น ก็จะทำให้บ้านเมืองของตนเกิดความวุ่นวาย เสียความสมดุลทางธรรมชาติได้ จึงได้ขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมืองของตน การทีพระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวแทนของกษัตริย์ ผู้ให้ทรัพย์สินเงินทองหรือวัตถุสิ่งของอันมีค่ารวมถึงสัตว์อันเป็นมงคลนั้น ก็ยังถูกปฏิเสธต่อต้านจากประชาชนในระบบความเชื่อแบบจารีตนิยมของชาวบ้านทีมีวิถีคิดว่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่กษัตริย์กับประชาชน เพื่อรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ภาพเหตุการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศผ่านระบบคิดความสัมพันธ์ระหว่กษัตริย์กับประชาชน

ความสัมพันธ์ระหว่กพระสงฆ์กับประชาชน พระสงฆ์มีหน้าที่ ปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนาและเป็นสิ่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักธรรม คำสอนทางพุทธศาสนา วรรณกรรมมหาชาติ ได้สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่กพระสงฆ์กับประชาชนทีกล่าวถึงพระสงฆ์ได้อบรมสั่งสอนให้ประชาชนกระทำความดีตามหลักการทางพุทธศาสนา เหตุการณ์ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้สื่อให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงนิเวศในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในเหตุการณ์ตอนพระมาลัยได้เดินทางไปโปรดสรรพสัตว์ทีเกิดในสวรรค์และสรรพสัตว์ทีเกิดอยู่ในนรกแล้วได้นำเรื่องราวต่าง ๆ มาบอกแก่มนุษย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่กโลกทั้ง 3 อันมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้น ดังปรากฏเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ความตอนหนึ่งว่

“เอโร อันว่ามหาเอเรเจ้าตนนั้นก็ไปนำเอามา ปุตุติ ข้าวสารยังสัตว์
ทั้งหลายอันใหม่อยู่ในนรกที่นั่น กเถตวา มาบอกแก่ญาติกาวงศา
ให้กระทำบุญเป็นเค้า (อาทิ, ต้น) กเถโต มหาเอเรเจ้ากระทำให้สัตว์
ทั้งหลาย ได้เมื่อเกิดในเมืองสวรรค์ อันพี่น้องหาส่งบุญไปหานั้นแล”

(Fine Arts Department, 1988 : 2)

จากข้อความที่ได้ยกมาข้างต้นนั้นได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์
ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนที่กล่าวถึงพระมาลัยได้อบรมสั่งสอนประชาชนที่เกิดอยู่
ภพภูมิต่าง ๆ ทั้ง 3 คือ มนุษย์โลกสวรรค์นรก ให้หมั่นกระทำความดีละการกระทำความชั่ว
ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เพื่อจะได้เกิดอยู่ในภพภูมิที่ดี ภาพเหตุการณ์
ความสัมพันธ์ดังกล่าว สื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันทางระบบนิเวศอย่างมีนัยสำคัญ
กล่าวคือ สรรพสัตว์ล้วนเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกทั้ง 3 ตามกฎทางธรรมชาติ
(กฎแห่งกรรม) ที่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกรงล้อรถของสังสารวัฏ
อันสื่อความหมายให้เห็นถึงระบบนิเวศเชิงพุทธที่มีเหตุปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน
ตามกรอบคิดว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมั่นคงถาวร
ตลอดไป หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงตามหลักธรรมชาติ คือ มีเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป
ตามกฎไตรลักษณ์ ดังนั้น การทำความเข้าใจเรื่องกฎไตรลักษณ์จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้
เข้าใจกฎทางธรรมชาติในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา เฉกเช่นเดียวกับการทำความเข้าใจ
เรื่องจักรวาลทัศน์ อันสื่อความหมายถึงโลกทั้ง 3 มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันดังเหตุการณ์
ที่พระมาลัยได้ไปโปรดสรรพสัตว์ที่เกิดในมนุษย์โลก สวรรค์ และนรก ได้สะท้อนให้เห็น
ถึงวิถีคิดเชิงนิเวศผ่านเรื่องราวเหตุการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน
ได้อย่างน่าสนใจ

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์โลกกับปรโลก หมายถึง ความสัมพันธ์
ที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับโลกอื่น ที่สัตว์โลกเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ในวรรณกรรมมหาชาติ
ฉบับสำนวนอีสาน ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่เกิดในภพภูมิอื่น
ทั้งที่สัตว์ที่เกิดในนรก และเทวดาต่าง ๆ ไว้อย่างหลากหลาย ดังปรากฏในกัณฑ์มาลัยหมื่น
มาลัยแสน ที่ได้พรรณนาถึงพระมาลัยได้สนทนากับเทวบุตรในเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ
ความสัมพันธ์ระบบนิเวศในทัศนะแบบพุทธศาสนามีความเชื่อมโยงกันในระบบจักรวาล

ที่มีความผูกพันเกี่ยวข้งกันทั้งมนุษย์โลกและโลกอื่น ดังปรากฏเหตุการณ์ในตอนหนึ่ง
ที่กล่าวถึง พระมลัยได้เดินทางไปสวรรค์ได้พูดคุยกับเทพดาที่เสวยสุขอยู่ในเมืองสวรรค์
ความในตอนหนึ่งว่า

“อปโร เทวบุตรโต อันว่าเทพบุตรตนใหม่หนึ่ง อาคโต ก็เข้ามาพบกับด้วย
ปริวารพินหนึ่ง ดั่งนั้นบันเทพมลัยตนบรสุทธิ ปุจฉิ ถามซึ่ง
พระยาอินทรวา ดูฮามหาราช ข้าวเป็นทานแม่ (เป็น) นักปราชญ์
เจ้าเมตตริย์ไปนั้นจา เนโส ภนเต น เมตเตยโย เทวบุตรโต อันว่า
เทพบุตรตนนี้ โสโต มีนามโคตร บ่ปรากฏ มียศ บลือชา เกิดมา
ในเมืองหลุม (เมืองล่าง) ได้เป็นชายหนุ่มเลี้ยงจ้วควาย ได้แจกจ่าย
(จ่าย) ข้าวให้แก่คนฝูงเป็นสหายเลี้ยงจ้วควายคู่กัน ค้นว่าจู้ติแล้ว
ได้มาเกิดเมืองแก้วอันวิเศษ” (Fine Arts Department, 1988 : 6)

จากข้อความข้างต้นนั้น เป็นเหตุการณ์ที่พระมลัยได้พูดคุยกับ
เทพดาตนหนึ่งที่เกิดในสวรรค์ กล่าวถึง สาเหตุที่เทพดาตนนั้นได้เกิดในสวรรค์
เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ได้ให้ทานแก่เพื่อนมนุษย์จึงได้มาเกิดในสวรรค์ เหตุการณ์ดังกล่าว
ดังกล่าวเป็นการสื่อสารที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์โลกกับโลกอื่น
ทั้งสวรรค์ และนรก ผ่านเรื่องราวเหตุการณ์การสนทนากันระหว่างพระมลัยกับเทพบุตร
ที่เกิดในสวรรค์อย่างมีนัยสำคัญ อันเป็นการต่อยอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกมนุษย์
กับโลกอื่นในการสื่อความหมายว่าด้วยสำนักเชิงนิเวศที่มนุษย์โลกมีปฏิสัมพันธ์กับสวรรค์
ในระบบคิดแบบจักรวาลทัศน์ที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้งกัน

2. วิธีคิดว่าด้วยคติความเชื่อเชิงนิเวศ

ความเชื่อเชิงนิเวศที่ปรากฏในวรรณกรรมมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน
นั้นเป็นความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนาสืบเนื่องจาวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรม
ที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนากระแสหลักเป็นสำคัญ ทั้งนี้สามารถแบ่งประเภท
ของความเชื่อเชิงนิเวศ ดังนี้

2.1 คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏ

ในวรรณกรรมมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ดังจะเห็นภาพของ
สรรพสัตว์ที่มีการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ด้วยอำนาจของกรรม นอกจากนั้นแล้ว

แนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏก็เป็นแนวคิดหลักที่มีการกล่าวถึงการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ดังปรากฏในสังกาศที่กล่าวถึงพุทธประวัติที่พระองค์ได้เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ในสังสารวัฏอย่างยาวนาน ซึ่งในการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่อง จนมาเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรในชาติสุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภพชาติปัจจุบัน ซึ่งการฉายภาพของการเกิดในสังสารวัฏนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงนิเวศไว้อย่างน่าสนใจ ดังปรากฏในเหตุการณ์ความในตอนหนึ่งว่า

“อย่าได้ประมาทจงเอา (พากัน) กันมาฟัง ยังมหาสังกาศอันนี้ บุรพาจารย์เจ้า หากสังขยาไว้ดำว้า (ตรากำหนด) ได้ 5 พันวัสสา เพื่อได้ให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าแห่งเฮาส์เสด็จเข้าสู่ นีรพานตวง (สิง, อัน) ประเสริฐ อันบ่ (ไม่) ได้ตั้งกำหนดในวิภังการ พุ้นชแล (โพ้น, โนน, โกล) ที่แท้พระพุทธเจ้าแห่งเฮา ได้สร้างโพธิสมการนานประมาณ ว่าได้ 4 อสงไขย ปลายแสนมหากัป นับแต่อันได้ละทพพยากรณ์ แทยพุทธบวรบาท แห่งพระชินราชที่ปิงกร ปางเมื่อเป็นราช (ฤๅษี) สุเมธอน เธอก็ทอตนนอนเหนือทางอากาศ” (Fine Arts Department, 1988 : 27)

จากข้อความข้างต้นนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อเกี่ยวกับสังสารวัฏที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าใช้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ประมาณว่าได้ 4 อสงไขย แสนมหากัป ซึ่งพระองค์ได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ และทุกชาติทรงบำเพ็ญบารมีอยู่อย่างต่อเนื่อง การเกิดขึ้นในสังสารวัฏได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบนิเวศที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอย่างต่อเนื่อง อันเป็นวงจรของสรรพสิ่งที่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามธรรมชาติอย่างมีเหตุปัจจัยเกื้อหนุนกันไป

2.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับการให้ทาน

ความเชื่อการให้ทานเป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ผู้ให้ทานเชื่อว่าเมื่อให้ทานแล้วจะนำความสุขมาให้กับตนเองและผู้อื่นทั้งภพนี้และภพหน้า อันเป็นการสื่อความหมายให้เห็นถึงการสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศในอีกรูปแบบหนึ่งในวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน มีเนื้อหาวาดด้วยหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏ เหตุการณ์อย่างซ้ำ ๆ อันเป็นการสื่อความหมายเกี่ยวกับแนวคิดเชิงนิเวศ ซึ่งปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย การให้ทานในที่นี้ หมายถึง การแบ่งปันทรัพย์สินหรือวัตถุสิ่งของ

เพื่ออนุเคราะห์ ส่งเคราะห์ ผู้อื่นด้วยจิตเมตตา ปรารถนาที่จะให้ผู้รับอยู่ดีมีสุข และปรารถนาที่จะให้ผู้ประสบความสำเร็จ เตือนร้อนให้พ้นจากทุกข์ หากมองในแง่ของคุณธรรม ก็ควรจะเป็นผู้เอื้ออารีต่อคนในสังคมรู้จักเอื้อเพื่อแบ่งปัน สงเคราะห์ช่วยเหลือคนในสังคมเดียวกันตามควรแก่โอกาสและเหตุการณ์ ดังปรากฏเหตุการณ์ว่าด้วยเรื่องการทำทานอยู่อย่างหลากหลาย ความว่า

เหตุการณ์ว่าด้วยการให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน

“อันว่าเฮาจักให้ยังสัตตมทาน เจ้าจงดกแต่งมาโดยฮีบเทอญ สตุตตฤทธิสติ ยังข้างทั้งหลายได้ 7 ฮ้อย แมงจักได้ 7 ฮ้อย ม้าจักได้ 7 ฮ้อย สตุตติฤทธิสติ ยังนางทั้งหลายก็ได้ 7 ฮ้อย สตุต ทาสทาสีสตุต ยังข้าหญิงข้าชาย ก็ได้ 7 ฮ้อย กับเข้าน้ำ โภชนอาหาร อนุตมโส ล่วงสุดไป พสพเพปี่ แม่นว่าเหล่ายา หาดพุกพุดก็อันนักปราชญ์ เจ้าก็ควรให้ทาน เล่าซ้ำให้ สตุตตรถสตุต ยังรถทั้งหลายอันได้ 7 ร้อยเล่ม” (Fine Arts Department, 1988 : 56)

เหตุการณ์ว่าด้วยการให้บุตรเป็นทาน

“ดูฮาท่านพรหมณ์มา ขอฮังกุมารทั้งสองผู้ใดซึ่งเฮาดังนั้น อหิอันว่าเฮา เกน ปฎิคุยทามิ ก็บมีบังไว้ มโน อันว่าใจโสมนัสสญาณสัมปยุตตกุสลเจตนาแห่งเรา รมตี ก็ชมชื่นยินดีในทานปาระมีบ่อฮู่เปิด (ไม่รู้จักเปื้อ) เพื่ออยากเกิดเป็นพระในกาลเมื่อจักมาภายหน้า ททามิเฮาก็ให้บัดนี้แล้ว ยังลูกแก้วเป็นทานบ่ออยากให้เป็นช้อยอุปถากแก่ท่าน ตูวี่ อันว่าท่าน อีสสุโร จงเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ข้าแล้ว นยจงนำไปเต็มวิไลแห่งท่านเทอญ” (Fine Arts Department, 1988 : 151)

เหตุการณ์ว่าด้วยการให้ภรรยาเป็นทาน

“เอนคำจา อาหริตวา พระตนแก้วจึงนำมาฮยังน้ำเต้าคัมพีอันเต็มตีย่อหลั่งน้ำไหลตั่งตกเหนือมืออินทาสักพรหมณ์ อทาลิกี้ให้แล้วยังนางแก้วเป็นทาน” (Fine Arts Department, 1988 : 194)

จากข้อความเหตุการณ์ข้างต้นนั้น เป็นเหตุการณ์ตัวอย่างว่าด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร ที่มีการให้ทานในลักษณะต่าง ๆ ตั้งแต่การให้ทานในระดับทั่วไปมีการให้วัตถุสิ่งของ การให้ทานในระดับสูงขึ้นไป มีการให้บุตร ให้ภรรยา เป็นทาน อันเป็นการสละ การให้ หรือการบำเพ็ญประโยชน์อันยิ่งใหญ่ในระบบคิดแบบ

พระพุทธศาสนา สื่อความหมายให้เห็นถึงการเอื้อเพื่อเจือจุน เต็มเต็มให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความเท่าเทียมกันของการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติได้อีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นการให้ทานในวิถีคิดแบบพระพุทธศาสนา จึงไม่เป็นเพียงการช่วยเหลือเจือจุนกันในระดับบุคคลเท่านั้น นอกจากนั้นยังเป็นการสื่อให้เห็นถึงการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศด้วย เพราะการให้คือการเติมช่องว่างระหว่างความมีกับความไม่มีให้มีความสมดุลทางธรรมชาติกันมากขึ้น ซึ่งเป็นพื้นฐานวิถีคิดของการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีปกติสุข ที่ทุกสรรพสิ่งทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตต่างมีความเกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน

2.3 คติความเชื่อเกี่ยวกับสัญญาความอุดมสมบูรณ์

ความเชื่อเกี่ยวกับสัญญาความอุดมสมบูรณ์ในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในระบบความเชื่อของผู้คนที่ยึดถือเป็นรูปแบบปฏิบัติร่วมกันตามจารีตนิยมที่ตนเชื่อถือ ในวรรณกรรมมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดว่าด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติผ่านสัญญา อันเป็นความเชื่อที่ผู้คนส่วนมาก ได้ยึดถือร่วมกัน ซึ่งสัญญาคำสำคัญดังกล่าวได้แสดงออกผ่านตัวละครมนุษย์และสัตว์ที่ผู้คนให้ความเชื่อถือว่า มีความเป็นสิริมงคล ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามวิถีคิดของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งสัญญาความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว ได้แก่

1) กษัตริย์สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์

กษัตริย์เป็นสัญญาที่สื่อความหมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์อย่างหนึ่งในระบบคิดการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ยกให้กษัตริย์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์เสมือนเทพเจ้า หรือเรียกว่า “สมมติเทพ” อันหมายถึงกษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่จุติลงมาเกิดในมนุษยโลก กษัตริย์ผู้ที่มีสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์จะต้องประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม ได้แก่ ทาน ศีล บริจาค อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกระ อวิหิงสา ชันติ อวิโรธนะ (Somdet Phra yansangwon (Charoen Suwattano), 2010 : 71) ในวรรณกรรมเรื่องมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดว่าด้วยกษัตริย์ที่มีสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ปรากฏอยู่ดังจะเห็นได้จากการสืบราชวงศ์ของพระเจ้าเวสสันดร พระองค์ได้ปฏิบัติตนตามทศพิธราชธรรม มีการบริจาคทาน มีการรักษาศีล มีการบำเพ็ญทางด้านจิตภาวนา มีขันติ เป็นต้น การฉายภาพ

ผ่านตัวละครพระเวสสันดรผู้เป็นกษัตริย์เป็นการสื่อความหมายเกี่ยวกับสัญลักษณ์ ความอุดมสมบูรณ์ไว้อย่างมีนัยสำคัญซึ่งปรากฏเหตุการณ์อยู่อย่างหลากหลายตลอดทั้งเรื่อง ดังปรากฏเหตุการณ์ตัวอย่างว่าด้วยการอัญเชิญพระเวสสันดรกลับเมืองสีพี ในนครกัณฑ์ (กัณฑ์ที่ 13) ความตอนหนึ่งว่า

“คนทั้งหลายฝูงถวายพรพระบาทให้พิราขสวัสดิ์ว่าฝูงข้าไหว้ พระภูบาล 2 กุมมารลูกแก้วรักษาทั่วผ่านแผ้วเสวยเมืองก็ข้าเทอญ ถวายพร ดังนี้ แล้ว จึงตีสตีตีเป่าเสพทั่วเท่ากินเมืองก็มีแล หุดดีจ นายช้างทั้งหลายเขาก็ห่าง (เตรียม) แล้วยังช้างแก้วปัจจัยนำไปถวายแก่พระบาท คือให้อิราชกษัตริย์เจ้าก็ขัดคันไชย ผ่านแผ้ว ขึ้นขี่คอช้างแก้วเมื่อเมืองโยธาเรื่อง 6 มื่น นำข้อยขึ้นโสภา ประดับประดาดีแล้ว แหนแห่ แก้วกฐกรก็มีแล” (Fine Arts Department, 1988 : 231)

จากข้อความข้างต้นนั้น ได้สื่อความหมายให้เห็นว่า พระเวสสันดรผู้เป็นกษัตริย์ คือ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อพระองค์กลับปกครอง บ้านเมืองก็จะทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้ฝนตกต้อง ตามฤดูกาล

2) ช้างสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์

ช้างเป็นสัตว์ที่สื่อความหมายให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ เป็นสัตว์ที่คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ช้างจึงมีความสำคัญในวิถีคิดแบบท้องถิ่น อันสื่อความหมายให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ดังที่ Suthiluck Amphanwong (1987 : 129) ได้กล่าวว่าช้างกับฝนมีความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะความเชื่อของ ชาวเอเชียที่ดำรงอยู่ด้วยอาชีพการเกษตร โดยเชื่อว่า ช้างที่มีลักษณะดีเกิดขึ้นที่เมืองใด เมืองนั้นจะมีฝนตกสม่ำเสมอ บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ความเชื่อนี้ได้สัมพันธ์กับความเชื่อ เรื่องช้างสวรรค์ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นเมฆฝนลอยไปรอบโลก และยังเกี่ยวข้องกับช้าง บนโลกมนุษย์อีกด้วย ฉะนั้นเมื่อช้างบนโลกได้รับความนับถือ ช้างเหล่านั้นจะต้องอ้อนวอน โดยเวทย์มนตร์ไปให้ช้างสวรรค์ ผู้มีปีกเปรียบดังก้อนเมฆที่ลอยอยู่บนฟ้าให้มาใกล้ ๆ เมื่อเมฆที่เป็นช้างบนโลกได้รับความนับถือ ความรู้สึกของช้างบนสวรรค์ก็จะมีพลังใจ จึงเคลื่อนที่มาแสดงความขอบคุณและสนับสนุนให้มีความอุดมสมบูรณ์คือ มีฝนมากเพียงพอ ต่อการเพาะปลูก การที่มีฝนตกสม่ำเสมอก็ย่อมมีผลดีต่อการเกษตรกรรม อันจะทำให้

ได้รับผลผลิตตามต้องการ ซึ่งจะทำให้การดำรงชีพดีขึ้นด้วย ในวรรณกรรมเรื่องมหาชาติฉบับสำนวนอีสาน ได้กล่าวถึง เหตุการณ์เรื่องราวว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงนิเวศที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน อันสื่อความหมายให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ผ่านสัญลักษณ์ตัวละครช่าง ดังปรากฏในเหตุการณ์ในตอนที่กำลังกล่าวถึง พระเวสสันดรถูกขับไล่ออกจากเมืองสีพีสืบเนื่องจากการให้ช่างแก่ชาวเมืองกลิงคราชภูริ ความในตอนหนึ่งว่า

“จขมาโน ผู้ข้าจึงสละสวางววง (ยอมสละ) ไปยังช่างแก้วปัจเจยมุงคูลตัวประเสริฐ เกิดเป็นบุญสมภารกับทั้งข้าวของอันมีในผาสาท ผู้ข้าให้เป็นทานอภิสิทธิ์ ว่าผู้ข้าเบียดเบียนชาวเมืองทั้งหลายตั้งนั้น นิริชชหิ ผู้ข้าจักออกหนีจากบ้านเมืองตนเหตุคำส่อสน (คำส่อเสียดยุยง) แห่งชาวสีพีราชทั้งหลายก็ฆ่าแล” (Fine Arts Department, 1988 : 72)

นอกจากนั้นแล้ว ภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงช่างเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์นั้นได้ปรากฏเหตุการณ์ในตอน แห่พระเวสสันดรเข้าเมืองในนครกัณฑ์ (กัณฑ์ที่ 13) ในความตอนหนึ่งว่า

“หัญฐโรทเสนาเจ้าช่างจงให้ห้าง (เตรียม, จัด) ช่างราชวัดจัดให้ได้หมื่น 4 พันให้เที่ยวพลันตกแต่งบอกให้ขุนช่างแต่งสงคามตัวตึงามจึงห้าง ช่างฮ้ายอย่าได้เอาขาเป่าหางปิดปกอกไหล้อยดแลบั้ง ฟ่อง (กระพอง) อย่าได้เอาปุมทองแลแขงขดให้แม่มดชี้เที่ยวทาง คางยุคแลนำชนชื่อว่าช่างขวางตนแพ้เจ้าเข้าคัมภราชขวางเกงเคดขวางเป็นถ้อยกระบังหัว (ส่วนศีรษะ) น้อยหูหลอบท่าลา ตัวตาแดงแลหัวหลอบชลอบแสงฮวยหนอง อย่าได้เอางา สักงาบ่อปอด อย่าได้เอางาโงงอนขึ้นขวาเท้าซ้ายช่างร้ายสมบ่อพาว (ขาว) ชาวไทยเยื้อชนเข้าช่างเผาอยู่ฮิมเมือง ช่างตาเหลืองแห่งห้าว ช่างท้าวหู ทางเดินช่างชะเทินคอกี้ว (คอคอด) ช่างคอกี้ว (คอแคลน) หลังขดอย่าได้เอา ให้เอาตัวหางฮี้ (หางกะทัดรัด, หางเรียว) โงงอน ขึ้นขวาเท้าซ้ายจึงเอา จึงเป็นชาติช่างท้าวขึ้นนำพลมณฑลหัวหวา (หัวผ้า, ลักษณะศีรษะกว้างหรือพวย) กุมพองกว้าง จึงเอาจึงเป็นชาติช่างท้าวขึ้นอาสา” (Fine Arts Department, 1988 : 214)

จากข้อความข้างต้น กล่าวถึง การจัดเตรียมช่างเพื่อที่จะไปรับพระเวสสันดรกลับเมืองสีพี มีการคัดเลือกเอาช่างที่มีรูปร่างที่สวยงามจัดเตรียมขบวนให้สมกับเกียรติยศของพระเวสสันดร ที่เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองสีพี สะท้อนให้เห็นถึง

ช้างเป็นสัตว์คู่บารมีของกษัตริย์ เป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง และใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ดังที่ปรากฏในตอน ที่ พระเจ้าสุริยชัยนำขบวนไปรับพระเวสสันดรเข้าเมือง โดยนำช้างไปให้ พระเวสสันดรซึ่งกลับเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าช้างเป็นสัตว์ที่เหมาะสม และคู่ควรกับกษัตริย์ นอกจากนี้สัญลักษณ์เกี่ยวกับช้างได้สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ภาพเหตุการณ์ ที่พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจันตาเคนทร์ให้แก่ชาวเมืองกาลิงคะจนเป็นเหตุให้ ชาวเมืองสีพีขับไล่ออกจากเมืองนั้นสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ของช้างปัจจันตาเคนทร์เป็นสัตว์มีมงคลที่ชาวเมืองถือว่าเป็นสัตว์ให้ความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่อัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองก็ได้ แสดงภาพของช้างในขบวนแห่ อันเป็นการสื่อความหมายถึงช้างมีความสำคัญที่สะท้อน ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเช่นกัน

3. วิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติเชิงนิเวศ

วิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติเชิงนิเวศ ผู้วิจัยจะศึกษาผ่านองค์ประกอบทาง ธรรมชาติซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ธรรมชาติทางกายภาพ และธรรมชาติทางชีวภาพ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน

3.1 ธรรมชาติทางกายภาพ หมายถึง ปรากฏการณ์ที่สามารถสัมผัส จับต้องได้ทางอายตนะเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ สภาพอากาศ ดิน หิน เป็นต้น ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏให้เห็นจากธรรมชาติทางกายภาพอยู่อย่างหลากหลาย ผู้ประพันธ์ได้พรรณนา ถึงฉากธรรมชาติอันสื่อความหมายให้เห็นถึงระบบนิเวศในภูมิศาสตร์ กล่าวคือ

ภูเขา ในวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ได้มีการกล่าวถึง ภูเขาทางกายภาพ อันมีลักษณะพื้นที่ที่น่ารื่นรมย์ มีป่าเขาลำเนาไพร ปะปนไปด้วย สรรพสัตว์นานาชนิด และมีลักษณะเป็นพื้นที่ อันน่าสะพรึงกลัว ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปะปนอยู่ ในการเรียกชื่อภูเขามักใช้คำภาษาไทยประสมกับคำภาษาบาลี ยกตัวอย่าง เช่น ดอยหิมพานต์ ดอยวงกตคีรี สุวรรณคีรี ดอยมารัญชคีรีเขาคันธมาท น ปัพพต ดอยนาริก เขาคันธมาทนะ ดอยวิบูลละ ดอยนาลิก เป็นต้น ตลอดถึงมีลักษณะ เป็นภูผาหน้าถ้ำที่ความสลบซับซ้อน อันแสดงให้เห็นถึงภาพแห่งความอุดมสมบูรณ์ ทางกายภาพ ดังเหตุการณ์ตัวอย่างความว่า

“กินนารีทั้งหลายอันฮ้องมีเสียงอันม่วนแล้วแล ฟ้อนสายย้ายไปยัง
ปึกแลหาง จับอยู่เหนือจอมตอยหิมพานต์ ฟ้อนหมาย (ฟ้อนเกี้ยว)
เบื้องปึกป้ายสวยงาม” (Fine Arts Department, 1988 : 59)

“ตอยอันหนึ่งชื่อว่าสุวรรณคีรีมีในทีไกลอันได้ 5 โยชน์ แต่เมืองแก้ว
ปะเซชชุดุดตมะบุรี” (Fine Arts Department, 1988 : 88)

แม่น้ำ ในวรรณกรรมเรื่องมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏพื้นที่
ทางกายภาพเกี่ยวกับแม่น้ำในลักษณะที่เป็นแม่น้ำ สระน้ำ ห้วยน้ำ ทำน้ำ และชื่อเรียกสถานที่
ที่แม่น้ำสำคัญ ๆ เช่น แม่น้ำสินธุรา แม่น้ำปัญจมาลินี แม่น้ำโกติมารานที แม่น้ำเกตุมดินที
เป็นต้น ดังปรากฏเหตุการณ์ความว่า

“กษัตริย์เจ้าหากเห็นยังหมู่เนื่ออันลงมาสู่แม่น้ำ ปัญจมาลินี ในกาล
เมื่อตัววันเย็นแลเห็นยังกินนร กินนารีทั้งหลายอันฮ้องมีเสียงอันม่วน
แล้วแล ฟ้อนสายย้ายไปยังปึกแลหาง จับอยู่เหนือจอมตอยหิมพานต์
ฟ้อนหมาย (ฟ้อนเกี้ยว) เบื้องปึกป้ายสวยงาม ประการหนึ่ง กษัตริย์หากจัก
ไต่ยินยังเสียงแห่งแม่น้ำสินธุรา อันไหลมาขาตสาย” (Fine Arts
Department, 1988 : 59)

หิน ในวรรณกรรมมหชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏเป็นพื้นที่
ที่เป็นแผ่นหินหรือกระดานหิน ก้อนหิน แ่งหินที่ประสมอยู่กับพื้นที่ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ
ต่าง ๆ ตลอดถึงหินที่นำมาแปรรูปเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุเจดีย์ ปราสาท
หินแห่ง ก้อนหินขนาดใหญ่ เป็นต้น ดังปรากฏเหตุการณ์ความว่า

“วรพุทธศาสนา 5 พันปี ไว้ทั้งศรีสอุบไว้ทั้งพุทธรูปเทียมตน (เปรียบ
ด้วยพระองค์ ไว้ทั้งเจดีย์แลไม้ศรีมหาโพธิ์ต้นประเสริฐ” (Fine Arts
Department, 1988 : 29)

“อารุยา มั่นก็ขึ้นสู่เหนือสเถื่อม (เงื่อม) ตอยอันหนึ่งเหตุมันย้าน
แต่เนื่อปากล้าคนองทั้งหลายมันก็ปองหาสถานที่สำคัญคานเข้าไปสู่
ที่คับทบด้วยก้อนหินอันใหญ่ใส่ให้คัตตี นิปชชี่ มันก็นอนอยู่ชดคู่ข้าง
ตีนตอยก็มีแล” (Fine Arts Department, 1988 : 141)

สภาพอากาศ ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏให้เห็นทางกายภาพที่สามารถสัมผัสได้ตามฤดูกาล โดยได้พรรณนาถึงฤดูกาลต่าง ๆ มี ฤดูร้อน ฤดูหนาว ฤดูฝน ซึ่งเป็นอากาศที่สะท้อนให้เห็นถึงความสดชื่นน่ารื่นรมย์ เป็นอากาศที่ปลอดโปร่งปราศจากมลพิษ อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ สรรพสัตว์ต่าง ๆ ที่มนุษย์กับธรรมชาติอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ดังปรากฏเหตุการณ์ความว่า

“ตथा ในกาลยามนั้น เทโว อันว่าฝน วสุสติ ก็ตกลงมาจำเริญรัสสะแห่งแผ่นดิน เมื่อระดูหนาว 10 วันตกที่ 1 เมื่อระดูร้อน 15 วันตกที่ 1 เมื่อระดูฝน 16 วันตกที่ 1 ป่ขาด เมื่อดอกก็ตกในกาลเมื่อเที่ยงคืนฟุ้ง ๆ อุ่นแล้วแลเอื้อน (ชา, หยุต) เสียก็มีแล” (Fine Arts Department, 1988 : 20)

“อันว่าท่าฝนชลธารก็ตามตกมาอำเข้ากล้าแลไฮนาชาวกะลิงกะลาดด้วยราชสมภารแห่งข้างแก้วปัจเจยย์นาเคน” (Fine Arts Department, 1988 : 214)

3.2 ธรรมชาติทางชีวภาพ หมายถึง ทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งมีชีวิต นานาชนิดที่มีการขยายพันธุ์ทางธรรมชาติ เช่น พืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ ต้นไม้ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น กล่าวคือ

ต้นไม้ ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏให้เห็นภาพของต้นไม้ทางธรรมชาติที่มีการดำรงเผ่าพันธุ์ อันสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติอย่างต่อเนื่องและได้พรรณนาถึงชื่อของต้นไม้ นานาชนิดซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติในป่าและเป็นต้นไม้ที่เพาะปลูกที่สามารถนำมาใช้สอยและบริโภคในครัวเรือนได้ เช่น ต้นมุกน้อย ต้นแคฝอย ต้นชองแมว ต้นหมากเกือก ต้นดู่ลาย ต้นลำโรงไม้ขนุน ต้นตาล ต้นมะพร้าว ต้นสะค้อ เป็นต้น

“อันหนึ่ง คือว่าไม้ไปด้วยหมู่ดาวชาวเรื่องรุ่งฟุ้งอากาศทั่วทิศสะทุกแห่ง กุฎา อันหนึ่ง คือว่าไม้มุกน้อย กุฎชี อันหนึ่ง คือว่าไม้โกฏสอ กุฎตรครา ไม้คักคัน ปาฎลियो ไม้แคฝอย ปุณุนาคา ไม้นาวการ โกวิฬารจ ไม้ชองแมว อุทาลกา ไม้ลมแล่ง โสมรูกษา ไม้หมากเกือกก็คือครูลูกไม้เกดสนา

กลุเลีย ไม้ส้มโฮง (ไม้ลำโรง) พหู มากนัก ปุตุตชีวา ไม้อังไก่อ กกุธา
ไม้กุ่มน้ำ อสนา ไม้ตุ้ลาย กุฎชา ไม้มุกหลวง สลพา ไม้จวง นีปา ไม้ท่มน้ำ
(ไม้กระทุ่มอยู่ตามทุ่งนา) โกสมพล ไม้ค้อส้ม (ไม้สะคร้อ) พุชา ไม้ขนุน
สาลา ไม้ฮังก็ตี ไม้ทั้งหลายผู้นั้น” (Fine Arts Department, 1988 : 120)

ป่าไม้ ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน ปรากฏภาพของ
ความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งสัตว์ป่า แหล่งน้ำลำธาร ที่อาศัยอยู่ในธรรมชาติอันเป็นผืนป่า
ที่มีความหลากหลายของป่าไม้ อันมีลักษณะเป็นพื้นที่สีเขียวที่สื่อให้เห็นถึงภาพรวม
ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ผู้ประพันธ์มักจะกล่าวถึงป่าไม้ขนาดใหญ่และมีการเรียกชื่อ
สถานที่สำคัญ ๆ ที่มีการเรียกชื่อประสมไปกับการเรียกชื่อภูเขา เขิงผาหน้าถ้ำ เช่น
ป่าหิมพานต์ ป่าเขาวงกต ป่าเซตตะวัน ป่าไม้ภูผา สุวรรณคีรี ดอยมารัญชะคีรี เป็นต้น

“ทัดนี้จักพรรณนายังประเทศเขตป่าหิมพานต์ ทุกสิ่ง เหมือนดังตน
ได้เห็นแต่ในกาลเมื่อก่อน” (Fine Arts Department, 1988 : 58)

สัตว์ป่า ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน พบว่ามีสัตว์
ที่อาศัยอยู่ในป่าเป็นจำนวนมาก อันสื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ
ผู้ประพันธ์มักจะพรรณนาชื่อสัตว์ ประเภทต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องถื่น เช่น ละองละมั่ง นกเขา
นกกระจอก นกปัด เสือ สิงห์ แตน เฝิง (ผึ้ง) กระฮอก (กระรอก) กระแต เป็นต้น
ดังปรากฏชื่อสัตว์ป่าความว่า

“ประการ 1 ภูเขา จ คือว่าต่อกันแลแดนเหลืองก็ตี ปญฺคา จ คือ
ว่าบัง แลหากก็ตี มกสา มธุมกชิกา แผลงเฝิงแลแผลงวัน ทีเสยฺย
ก็เฝิงว่าจักจักเบียดเบียนเวียนชบตอดยอดแก้วมิ่งจอมกษัตริย์ ตตถุ วเน
ในป่านั้นแท้ดีหลี ตูราเจ้าสะไภ้ราชมที่ เจ้าอย่าได้ไป ก็พ่อเทอญ” (Fine
Arts Department, 1988 : 76)

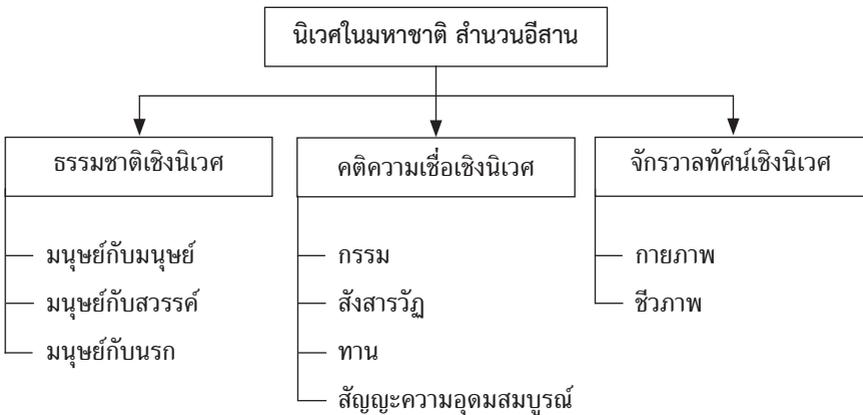
พืชพรรณธัญญาหาร ในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน
ได้กล่าวถึง พืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอาหาร ยารักษาโรค ที่เกิดอยู่ตาม
ธรรมชาติ อันสื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพ ดังปรากฏ
ชื่อพืชพรรณธัญญาหารความว่า

“อันว่า วัดอุณโธอันเป็นอาหาร ในบ้านเมืองนี้ คือว่า ผักบัวหัวแห้ว
ก็ดี มธุรส ยังน้ำผึ้ง อันหวานแลชื่นป่าอาหารอันแซบ (อร่อย) ดี กับทั้งเข้า
สาส์นลูกชาว พาว (ชาวสะอาด) บริสุทธิ์” (Fine Arts Department,
1988 : 93)

สรุปผล

จากการศึกษาวิเคราะห์ พบวิธีคิดเชิงนิเวศในวรรณกรรมภาษาไทย ฉบับสำนวน
อีสาน 3 ลักษณะ ได้แก่ วิธีคิดว่าด้วยจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศ วิธีคิดว่าด้วยคติความเชื่อ
เชิงนิเวศ และวิธีคิดว่าด้วยธรรมชาติเชิงนิเวศ ซึ่งสามารถแบ่งประเภทวิธีคิดเชิงนิเวศ
ในวรรณกรรมภาษาไทย ฉบับสำนวนอีสาน ออกเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 วิธีคิดเชิงนิเวศในวรรณกรรมภาษาไทย ฉบับสำนวนอีสาน

1. วิถีคิดว่าด้วยจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศ พบวิถีคิดเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศแบบพุทธศาสนา ที่มีการสื่อความหมายของการเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างโลกทั้ง 3 ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนรก ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงโลกทั้ง 3 มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างมีนัยสำคัญและมีลักษณะไม่คงที่ตามกฎของไตรลักษณ์ที่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปของวัฏสงสาร
2. วิถีคิดว่าด้วยคติความเชื่อเชิงนิเวศ พบวิถีคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อเชิงนิเวศที่ปรากฏให้เห็นชัดเจน 4 ลักษณะ ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับกรรม คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏ คติความเชื่อเกี่ยวกับการให้ทานและคติความเชื่อเกี่ยวกับสัจจะความอุดมสมบูรณ์
3. วิถีคิดว่าด้วยธรรมชาติเชิงนิเวศ พบวิถีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเชิงนิเวศ ได้แก่ ธรรมชาติทางกายภาพ มีภูเขา แม่น้ำ หิน สภาพอากาศ เป็นต้น และธรรมชาติทางชีวภาพ มีต้นไม้ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชพรรณธัญญาหาร เป็นต้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิถีคิดความสำคัญเชิงนิเวศที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาชาติฉบับสำนวนอีสาน ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นวิถีคิดเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต สอดคล้องกับ Sasina Phara (2007 : 70-72) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของระบบนิเวศมี 2 ลักษณะ คือ องค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต เช่น พืช สัตว์ จุลินทรีย์ เป็นต้น และองค์ประกอบที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ลม ฝน ไฟ อุณหภูมิ น้ำ แสง แร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น ในขณะที่ยวกันวรรณกรรมเรื่องมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสานยังสื่อความหมายให้เห็นถึงวิถีคิดทางปรัชญาพุทธศาสนาในลักษณะต่าง ๆ สอดคล้องกับ Sunthorn Na Rungsi (2007 : 15-18) ได้แบ่งพุทธปรัชญาธรรมชาติ แบ่งออกเป็น 5 อย่าง คือ อุดุนิยาม พิชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม ที่ทุกสิ่งในสากลจักรวาลที่อยู่ในประเภทสังขตะย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปรและเสื่อมสลายแตกดับไปตามกฎธรรมชาติ เช่นเดียวกับ Premjit Rueangmee (1997) ได้ศึกษาวิจัยมนุษย์กับธรรมชาติในทัศนะพุทธปรัชญา พบว่า ทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติพุทธปรัชญามีลักษณะ

ธรรมชาติอย่างครบถ้วน ซึ่งอธิบายโดยการวิเคราะห์ห้วงทัศน์ทางอภิปรัชญาเรื่อง ปฏิจักษ์มูบพาทและไตรลักษณ์ กล่าวคือพุทธปรัชญาอธิบายว่าสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ล้วนเป็นสิ่งธรรมชาติมีลักษณะทางภววิทยาเหมือนกันและต่างเป็น ผลผลิตของวิวัฒนาการ อันเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นในจักรวาลตามกฎทั่วไปแห่งความเป็นสาเหตุและผล (General Law of Cause and Effect) และเป็นไปตามกฎธรรมชาติคือ กฎไตรลักษณ์ซึ่งประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาทางด้านวรรณกรรมสื่อให้เห็นถึงวิถีคิดเชิงนิเวศปรากฏอยู่ อันสะท้อนให้เห็นถึง วิถีชีวิตของผู้คนที่มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติผ่านเรื่องราวทางวรรณกรรมทั้งที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานพื้นบ้าน ตลอดถึงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้สื่อความหมายที่บรรพชนได้มีจิตสำนึกเชิงนิเวศอย่างมีนัยสำคัญสอดคล้องกับ Thanya Sangkhaphanthanon (2013 : 91) กล่าวว่า ในสังคมชุมชนบุพกาลและสังคมยุคแรกเริ่ม มนุษย์มีกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แสดงถึงจิตสำนึกและตระหนักรู้ในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเคารพและเกื้อกูลต่อชีวิตอื่นรวมถึงสำนึกที่จะดำรงรักษาสายสัมพันธ์ดังกล่าวให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ตามวิถีคิดและภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะนี้ เรียกได้ว่า “จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม” ในขณะเดียวกันวรรณคดีทางศาสนา เช่น ตำนานปฐมมุล ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมุลศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้สอดแทรกเรื่องราวของคนพื้นเมือง ตลอดถึงระบบความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่นกับวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสานผู้ประพันธ์ได้นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหลักคำสอน ความเชื่อ มาประสมประสานเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น และมีการสอดแทรกแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติด้วยเช่นกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นเรื่องของการสั่งสอนในส่วนที่เป็นหลักคำสอนเท่านั้น หากแต่มีการสร้างจิตสำนึกให้กับผู้คนมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติได้อย่างประสมกลมกลืนอย่างมีนัยสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน พบวิธีคิดเชิงนิเวศที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นวิธีคิดเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศ วิธีคิดเกี่ยวกับความเชื่อเชิงนิเวศ วิธีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเชิงนิเวศ ทั้งนี้ การศึกษาวรรณกรรมผ่านแนวคิดจิตสำนึกเชิงนิเวศ จะทำให้เข้าใจวิถีวัฒนธรรมของผู้คนได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีคิดเชิงนิเวศในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบวิธีคิดเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์เชิงนิเวศในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสานกับวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบวิธีคิดเชิงนิเวศในวรรณกรรมมหาชาติ ฉบับสำนวนอีสาน และฉบับในท้องถิ่นอื่น

References

- Anupa Asavapiyanond. (1985). *A study of the Northeastern of the Mahavessantara Jataka from the manuscript of Wat Klang Koke Kor in Kalasin Province*. A thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Art Department of Oriental Languages Graduate School Silpakorn University.
- Darin Pradittatsanee. (2016). *Examining environmental problems through the lens of contemporary American literature*. Chulalongkorn University.
- Fine Arts Department. (1988). *Mahachat Isan language*. Bangkok: War Veterans Organization Printing House.
- Phrapirat Bhuddhisaro (Bhopraparntong). (2022). *The Guideline of Applying the Buddha's Doctrines for conservation and Ecosystem Development according to the Tipitaka*. A Dissertation Submitted in partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy (Tipitaka Studies) Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

- Premjit Rueangmee. (1997). *Humans and nature in the perspective of Buddhist philosophy*. Master of Arts Program Thesis Philosophy major Prince of Songkla University.
- Rawee Pawilai. (2000). *Worldview, Biology : Comparing Science and Buddhism*. Bangkok : Sahathamik Co., Ltd.
- Sasina Phara (2007). *Natural resources and the environment*. Bangkok : Expert Net.
- Somdet Phra yansangwon (Charoen Suwattano). (2010). *His Majesty the King's Dhamma*. Nakhon Pathom : Mahamakut Buddhist University Printing House.
- Sunthorn Na Rungsi. (2007). *Buddhist philosophy from the Tripitaka*. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Surathachanukun Noonphuban. (2017). *Traditional ecological knowledge in Isan folk literature*. Doctor of Philosophy degree program Thai language major. Mahasarakham : Mahasarakham University.
- Suthiluck Amphanwong. (1987). *Thai elephant*. Bangkok : Bangkok Bank Foundation.
- Thanya sangkhaphanthanon. (2009). *Eco-criticism : Natural and environmental discourse in Thai literature*. Phitsanulok : Naresuan University
- Thanya sangkhaphanthanon. (2013). *Green literature. Paradigm and natural discourse in Thai literature*. Pathum Thani: Nakhon.
- Theeraphong Methaisong. (2017). *Ghosts and Buddhism, a blend of beliefs*. Bangkok : Thai Tips.
- Wit Wishtawet. (1999). *General philosophy*. Bangkok: Aksorn Charoenthat.